

**QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT TARAWLARÍ
GEOGRAFIYASÍN ÚYRENIWDÍN ÁHMIYETI****Toli'baeva Nurzada Yelbaevna¹**¹ QMU erkin izleniwshinurzadatolibaeva40@gmail.com**MAQOLA
MA'LUMOTI****ANNOTACIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 07.10.2024**Revised: 08.10.2024**Accepted: 09.10.2024***TAYANISH
SÓZLER:***mádeniyat bólimleri,
tarawlar geografiyası,
teatr, kinofilmler,
muzeyler, úlketanıw.*

Qaraqalpaq xalqınıń bay mádeniyatın júzege shıǵarıwda Qaraqalpaqstan Respublikasında dúzilgen hám iskerlik alıp barıp atırǵan mádeniyat oraylarınıń xızmeti hám áhmiyeti ayrıqsha orındı iyeleydi. Bunda, dáslep xalqımızdın kórkem ónerge bolǵan talantı, talpınıwı tiykar bolıp, buǵan dúnya jámiyetshiliginiń itibarı, mámleketimizde qaraqalpaq milliy mádeniyatına bolǵan diqqat, ǵamxorlıq baslı faktorlar esaplanadı.

Mámleket hám jámiyet rawajlanıwında, onı dúnyaǵa tanıtatuǵın onıń rawajlanıw dárejesin belgilewshi tiykarǵı faktorlardın biri bul – mádeniyat esaplanadı. Bunda ilim-pán, ádebiyat, kórkem óner, sport, muzıka, kino hám basqa usıǵan sıyaqlı tiyisli tarawlarǵa mámleket dárejesindegi itibardıń joqarlıǵı, bir tárepten, sol mámlekettiń sol dárejede rawajlanǵanlıǵın kórsetse, ekinshi tárepten, sol mámlekette jasawshı xalıqtın, millet hám elatlardıń milletler aralıq doslıǵı, tatıwlıǵın da bildiredi.

Húrmetli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev óz bayanatlarında qaraqalpaq xalqınıń bay mádeniyatı, úrp-ádetleri, kórkem óneri tuwralı júdá kóplegen unamlı pikirlerin bildirgen. “Qaraqalpaq úlkesi óziniń dúnyada teńi joq, tákirarlanbas kórkem óneri menen bårshemizdi tań qaldıradı... Mámleketimizde eń dáslepki teatrlardan biri bolǵan Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik muzikalı teatri jurtıımızda da, shet ellerde de málim hám belgili esaplanadı... Nókis qalasındaǵı Igor Savickiy atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik kórkem óner muzeyi óziniń biybaha súwretlew óneri dóretpeleri menen tek mámleketimizde emes, al jáhanda de úlken abıroyǵa iye bolǵan... Paxta terimine shıqqanıımızda, jumıstan keyin,

keshqurın ot átırapında qaraqalpaq qızlarımız, jigitlerimiz Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq sıyaqlı shayırlardan qosıq oqıp, aytıp, oyınğa túskende hámmemiz hayran qalatuğın edik. Men sonda “Bozataw”, “Aydınlar”, “Dembermes” degen qaraqalpaq qosıqların birinshi márte esitip, ózimdi tap sıyqırılıp qalğanday sezingenimizdi házir de jaqsı esleymen” [1, 207-210].

Joqarıda keltirip ótkenimizdey, qaraqalpaq xalqı júdá bay óz mádeniyatına iye, al solardı júzege shıǵarıwda hám kórsetiwde, ásirese, mámleketiń ústin turatuğın wazıypasına aylanǵan jas áwladtı kámal insanlar etip tárbiyalaw, olardı hár tárepleme jetik, ruwxıy bárkámal etip kámal taptırıp jumıslarında, mádeniyat orayları hám bólimleri, muzey, teatr, kinostudiyalar áhmiyetli orın tutadı. Bul tarawlardıń iskerligi, jónelisi hám olardıń ózgesheliklerin úyreniw áhmiyetli másele bolıp esaplanadı.

Izertlewimizdiń obykti sıpatında Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat orayları, hám rayonlardagı mádeniyat bólimleri alındı. Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat oraylarınıń, qala hám rayonlardagı mádeniyat bólimleriniń jónelisi, iskerligi hám ózgeshelikleriniń qáleplesiwi óz ishine aladı.

Qaraqalpaq teatr ónerin izertlewge arnalǵan T.Allanazarov, T.Bayandiyev, J.Qoblanov, B.Tursinov, Á.Nasrullaev, J.Aytmuratov, A.Júzimbetovlardıń miynetlerin, qaraqalpaq kinosın úyreniwge arnalǵan B.Axmedov, D.Abdireymovlardıń, muzeytanıwǵa baylanıslı M.Babanazarova, G.Karamanova, D.Kuryazova, Sh.Xurramovtıń, sonday-aq, qaraqalpaq kórkem ónerine hám onıń tariyxına baylanıslı S.Kamalov, R.Axmetshin, R.Reyimbaev, J.Aytmuratov, P.Palwanıyazov, L.Urazova, Xojametova, P.Muratova, T.Pirniyazova hám t.b.miynetlerdi kórsetiwge boladı.

Tiykargı maqset Qaraqalpaqstan Respublikasında jaylasqan mádeniyat orayları geografıyasın úyreniw bolıp, tómendegi wazıypalar belgilenip alındı.

- Qaraqalpaqstanda mádeniyat tarawlarınıń qáliplesiwın úyreniw;
- “Qaraqalpaqfilm” kinostudiyasınıń qaraqalpaq kino ónerin rawajlandırıwdaǵı ornın kórsetip beriw;
- Qaraqalpaqstandaǵı “Berdaq”, “Jas tamashagóyler” hám “Quwırshaq” teatrlarınıń tariyxı hám iskerligin analizlew;
- Qaraqalpaqstannıń hárbir qala hám rayonlarında jaylasqan mádeniyat oraylarınıń tariyxı, iskerligin izertlew.

Qaraqalpaqstanda mádeniyat tarawlarınıń qáliplesip rawajlanıwı arxivlik fond maǵlıwmatları hám tariyxıy derekler arqalı sistemalastrıldı. XX ásirdeń 20-jıllarınan baslap

Qaraqalpaqstanda teatr óneri túrli klub, internatlarda kóshpeli túrde xalıq arasında ótkerilip, drama háweskerlik dógerekleri payda bola baslağanlıǵı anıqlandı. Qaraqalpaqstanda kino hám teatr óneri ónimleriniń tematikalıq baǵdarları óz aldına talqılawǵa alındı. Xalqımızdın mádeniyat tariyxın kórsetiwde muzeylerimizdın ayrıqsha áhmiyetke iye ekenligi, olardıń dúziliwi, iskerlik alıp barıwı, milliy ózligimizdi kórsetiwdegi ornı ashıp berilgen. Qaraqalpaqstan qala hám rayonları mádeniyat bólimleriniń materiallıq-texnikalıq bazası, studiyaları, shólkemlestirilgen dógerekleri hám anıqlanǵan kemshilikler talqılandı.

Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministrliǵı janındaǵı mádeniyat oraylarınıń ulıwma sanı 60 bolıp, bunda Ámiwdárya rayonu hám Beruniy rayonlarında mádeniyat orayları basqa rayonlarǵa qaraǵanda sanınıń kópligi menen ajıralıp turadı. Ámiwdárya, Tórtkúl rayonların alatuǵın bolsaq, bunda mádeniyat orayları ishinde jámi dógerekler bar bolıp, sonıń ishinde bazı dógerekleri pullı ekenligi, muzika ásbaplarınıń ayırımları jetispeydi. Al, Beruniy rayonında 31 dógerek bolsa, ulıwma pullı dógerek joq eken, jáne Qanlıkól, Qaraózek, Qońırat, Kegeyli, Moynaq, Nókis rayonu, Taxtakópir, Xojeli, Shimbay, Shomanay, Ellikqala rayonlarında da usı pullı dógerek joq ekenligi quwanışlı, sebebi ayırım jaslarımız talantlı, qızıǵıwshılıǵı bar, biraq qárejeti bolmawı múmkin, jaslardı tartıw ushın jaqsı dep oylaymız. Al, jáne óziniń kórkem ónerdegi kásibinen bólek qosımsha islemekshi yaki ózinde sinap kórmekshi zamanlaslarımız bolıwı múmkin.

Izertlewdiń teoriyalıq bahası qaraqalpaq mádeniyat tarawları geografıyasınıń arnawlı túrde geografıyalıq jaqtan izertleniwı menen xarakterlenedi. Bul jumıstıń ilimiy juwmaqları qaraqalpaqstan geografıyası iliminde mádeniyat geografıyasınıń ayrıqsha ilimiy baǵdar sıpatındaǵı ornın teoriyalıq tárepten dáliyleydi. İzertlewdiń teoriyalıq juwmaqları, analizlew procesinde qollanılǵan ilimiy baqlawlar hám usıllardan mádeniyat geografıyasın ele de tereńirek izertlewde paydalanıw múmkin. Bul teoriyalıq juwmaq hám nátiyjeleri qaraqalpaq mádeniyatı geografıyası hám tariyxı tarawındaǵı qollanbalar tayarlaw ushın xızmet atqaradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажәгимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамыз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 207-210
2. Алланазаров Т. Театр ҳәм драматургия. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1986
3. Баяндиев Т. Каракалпакский театр им. Станиславского. Очерки истории. – Т.: ФАН, 1971

4. Aymuratov J. XX-ásirdiń birinshi yarımında milliy mádeniyatımızdıń rawajlanıwında Qaraqalpaq mámleketlik sazlı teatrı xızmeti // Qaraqalpaqstan mámleketlik universitetti Xabarshisi №3-4, Nókis, 2021, 39-b.; Aymuratov J. Роль каракалпакского государственного театра в развитии национальной культуры в 20-40-х гг. XX века // Вестник Каракалпакского отделения АН РУз №1, Нукус, 2012. 87-b.;

5. Ахмедов Б. Кино Каракалпакстана: ступени зрелости. – Ташкент, 2011; Ахмедов Б. История и современность в документальном кино Каракалпакстана. // Санъат, 2011, №1

6. Венок Савицкому: живопись, рисунок, фотографии, документы: Государственный музей искусств Республики Каракалпакстан им. И.В. Савицкого, Нукус, Частные собрания: альбом к выставке – Москва, Галеев Галерея, 2011. С. 7.; Новицкий И. Сокровища Лувра в Нукусе // Вести Каракалпакстана. 7 февраля 2012 г. – №12.; Нурабуллаева С. Хранилище истории нашего края // Мозийдан садо. – Тошкент, 2009. – №1 (41).; Советское искусство 1920-1930-х годов из собрания Государственного музея искусств Каракалпакской АССР имени И. В. Савицкого, Нукус. Каталог выставки. М. : Аврора., 1991. – 80 с.; Чувилькина Ю.В. Вклад коллекционеров Савицкого И.В., Костаки Г.Д., Пушкарева В.А. в сохранение художественного наследия 20 - 30-х годов хх века // Искусство, образование, наука. – С. 86-92

7. Бабаназарова М. Государственный музей искусств Республики Каракалпакстан им. И.В.Савицкого // Мозийдан садо. – Тошкент, 1999. – №1-2 (01). – С. 32.